

Проскурякова Олександра Вячеславівна,
*аспірантка спеціальності 034 «Культурологія»
Харківської державної академії культури
orcid.org/0000-0002-6794-7181
asp_oleksandra_bilous@xdak.ukr.education*

ГРИМУВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті виявлено та проаналізовано джерельну базу гримувального мистецтва для його культурологічного дослідження. Робота з джерельною базою не тільки дозволяє ознайомитися з попередніми напрацюваннями, підходами та матеріалами, а й відіграє ключову роль у збереженні та вивченні культурної спадщини в системі синхронії та діахронії, допомагаючи реконструювати різноманітні культурні явища, пов'язані з гримувальними практиками. Запропонований варіант систематизації матеріалів. За класифікацією автора джерельна база охоплює письмові, графічні та етнографічні матеріали, артефакти, аудіовізуальні записи, соціологічні дані, матеріали конкурсної, фестивальної та виставкової діяльності, інтернет-ресурси та можливості новітніх технологій, а також «культурне тіло» людини та її практичну діяльність. Таким чином, здійснена спроба систематизувати та класифікувати джерельну базу гримувального мистецтва з урахуванням новітніх можливостей та технологій. Практичне значення дослідження вбачається у використанні результатів для подальшої наукової, творчої та педагогічної роботи стосовно гримувального мистецтва. Зібрану та проаналізовану інформацію бажано використовувати у навчальному процесі для підготовки фахівців творчих та гуманітарних спеціальностей – культурологів, театрознавців, акторів, режисерів, гримерів, вокалістів тощо. Окреслено значення джерельної бази для вивчення та збереження культурної спадщини. Висунуті пропозиції щодо подальших можливостей роботи з отриманою інформацією у різних напрямках дослідження запропонованої проблеми. Робота з означеними джерелами у перспективі може сприяти більш поглибленому вивченню об'єкта дослідження, включаючи його еволюцію, вплив на формування культурної ідентичності та рецепцію. Ця обставина відкриває нові горизонти для досліджень та сприяє розширенню розуміння мистецтва гриму як культурного феномена.

Ключові слова: гримувальне мистецтво, гримування, макіяж, джерельна база.

Proskuriakova Oleksandra,
*Postgraduate Student of the Speciality 034 "Culture Studies"
Kharkiv State Academy of Culture
orcid.org/0000-0002-6794-7181
asp_oleksandra_bilous@xdak.ukr.education*

MAKE-UP ART IN THE CONTEXT OF CULTURAL STUDY: A SOURCE BASE OF RESEARCH

In the article, the source base of make-up artistry is identified and analyzed for its cultural-historical research. Working with the source base not only allows for familiarity with previous works, approaches, and materials but also plays a crucial role in preserving and studying cultural heritage in both synchronic and diachronic systems, aiding in the reconstruction of diverse cultural phenomena associated with make-up practices. A proposed classification of materials is presented. According to the author's classification, the source base encompasses written, graphic, and ethnographic materials, artifacts, audiovisual recordings, sociological data, materials from competitive, festival, and exhibition activities, internet resources, and the possibilities of modern technologies, as well as the "cultural body" of individuals and their practical activities. Thus, an attempt has been made to systematize and classify the source base of make-up artistry, taking into account modern possibilities and technologies. The practical significance of the research is seen in the utilization of results for further scientific, creative, and pedagogical work related to make-up artistry. The gathered and analyzed information is recommended for use in the educational process for training professionals in creative and humanitarian fields, such as cultural studies, theatre studies, actors,

directors, make-up artists, vocalists, and more. The importance of the source base for studying and preserving cultural heritage is outlined. Proposals for further avenues of research on the identified problem are put forward. Working with the specified sources in the future can contribute to a more in-depth study of the research object, including its evolution, influence on the formation of cultural identity, and reception. This circumstance opens up new horizons for research and contributes to an expanded understanding of make-up artistry as a cultural phenomenon.

Key words: make-up art, grating, make-up, source base.

Постановка проблеми. На жаль, сучасні дослідники гримувального мистецтва стикаються з обмеженим обсягом джерельного матеріалу з даної теми. До сьогодні грим розглядався виключно в рамках інших видів мистецтва, більше як допоміжний засіб, аніж самостійний різновид мистецтва. Втрачено багато документів, фото- та відеоматеріалів, зникли зразки гримувальних схем тощо. Це свідчить про необхідність продовжувати збирати, архівувати та досліджувати джерела задля збереження та розширення знань про гримувальне мистецтво в українській та світовій культурі, а також для вивчення у перспективі особливостей спадщини гримувального мистецтва.

Актуальність теми дослідження. Джерельна база гримувального мистецтва має вагоме значення для вивчення та збереження культурної спадщини. Мистецтво гриму пов'язане не тільки з театральною культурою та різноманітними мистецькими практиками, а й з культурою повсякденності, інструментами ідентифікації та репрезентації, соціокультурної адаптації тощо. Аналіз та класифікація джерельної бази дозволить відновлювати та вивчати візуальні образи різних епох, соціальних прошарків, субкультур. Документи з архівів, мемуари діячів культури та інші матеріали з цього приводу відкривають можливості для реконструкції технологій гримування та збереження їх для майбутніх поколінь. Аналіз бази в історичному розрізі дасть змогу вивчити еволюцію технік та жанрів, а також зрозуміти, які впливи мали на означений вид мистецтва різні культурно-історичні чинники. У перспективі це допоможе зберегти та розширити знання про історію культури та мистецтва в цілому.

Розробка актуальної джерельної бази також вважається важливою для розвитку сучасного мистецтва гриму. Сучасне мистецтво вимагає від гримування не тільки знань та умінь, а й розуміння культурно-соціальних змін, які потребують залучення до практичної та педагогічної діяльності нових методів і підходів. Джерельна база може стати в нагоді як корисний ресурс для створення нових методів навчання, опанування різноманітних технік гриму та теоретичних основ.

Аналіз останніх досліджень. Дослідниця та практик мистецтва гриму В. Медведєва у статті «Накопичування матеріалу для гриму як необхідна умова роботи актора над роллю» (2007) звертає увагу на етапи роботи актора над власною роллю, елементом якої є робота над зовнішньою характеристикою, що складається з розробки гримувальної схеми, зачіски тощо. Під матеріалами для гриму дослідниця розуміє не тільки технічні засоби, а й знання про історичний період, візуальні образи тощо. Значну увагу вона приділяє літературним джерелам з майстерності актора, філософії та історії.

Останнім часом інтерес до гриму помітно зріс. Однією із провідних дослідниць гримувального мистецтва можна вважати А. Шаркіну (А. Момчилову) (2018, 2020, 2021). А. Шаркіна у дисертаційному дослідженні «Грим у модних інноваціях XXI століття: художні засоби й технології» (2021) звертає увагу на важливість роботи з джерельною базою і залучення до неї інноваційних технологій. У статті «Науково-теоретичні засади дослідження гриму в мистецьких практиках» (2018) викладені основні положення стосовно літературних джерел. В інших статтях частково розкриваються практичні можливості залучення джерельної бази. Зокрема, в статті «Художня структура тематичного жіночого образу з фольклорними мотивами: етапи створення» дослідниця зазначає таку ситуацію: «Серед аспектів дослідження художньої системи образу персонажу як одного із візуальних акцентів змістового наповнення заходу – вивчення першоджерела, а саме тих сторінок історії та міфології, де розкривається зміст...» (Шаркіна, 2020, с. 150). Окрім літературних джерел, А. Шаркіна розкриває особливості технології роботи з візуальними джерелами за допомогою інтуїтивного методу. Для розкриття образів, пов'язаних з українською календарною обрядовістю, дослідниця виділяє полотна видатних українських художників Т. Голімбієвської «Свято урожаю» та В. Аксьонова «Обжинки» (Шаркіна, 2020, с. 151). Таким чином, А. Шаркіна розкриває процес впровадження джерельної бази у творчу діяльність спеціалістів.

Дослідниця та практик з гриму К. Малярчук (2019) частково висвітлює можливості залучення джерельної бази, зосереджуючи увагу переважно на літературних джерелах у статті «Грим як об'єкт наукової рефлексії». Візажистка зі світовим ім'ям Л. Елдрідж (2018) у книзі «Писана краса. Історія макіяжу» досліджує історію макіяжу, долучаючи до розповіді фотоматеріали, літературні джерела тощо, посилаючись на них як на фактичний матеріал. Дослідниця З. Кравченко в статті «Дослідження елементів африканської естетики художником-гримером для її втілення у театрі та кіно» (2019) з'ясовує особливості життя і побуту різних народів, їхньої ментальності, відмінностей у розумінні естетичних ідеалів краси на основі літературних та візуальних джерел та наголошує на важливості цього виду роботи для подальшої практичної діяльності у театрі та кіно.

Таким чином, матеріали, викладені дослідницями, здебільшого стосуються теми ефективності впровадження джерельної бази гримувального мистецтва в творчу площину. Попередні автори наголошували на значному потенціалі її вивчення та розширення у науковому вимірі, однак ґрунтовного дослідження з даної теми не було. Отже, ця робота передбачає використання методів, зорієнтованих на інтеграцію попередніх досліджень і рекомендацій, що стосуються практичного аспекту означеної мети, а також детальний аналіз та класифікацію наявних джерел, що дозволить систематизувати та структурувати інформацію для подальшої наукової діяльності. Крім того, робота передбачає пошук нових потенційних ресурсів та джерел інформації задля розширення можливих дослідницьких напрямів у культурологічному полі.

Мета статті – проаналізувати та класифікувати джерельну базу гримувального мистецтва для його культурологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво гриму – це важливий складник культури та мистецтва, що відображає ідеали та стереотипи, а також відтворює індивідуальну та колективну ідентичність. Дослідження гримувальних практик у культурологічному полі сприятиме розвитку культурної та соціальної різноманітності, допоможе у розумінні соціальних і культурних процесів, а також дозволить розглянути етичні питання, що пов'язані з використанням гриму у різних видах мистецтва та побуті. Одним із головних джерел для дослідження гриму можуть бути кінофільми, театральні постановки, фотографії та модні покази, де грим

використовується як засіб вираження художнього задуму, а також конституювання ідентичності та культурних стереотипів. Окрему увагу доречно приділити культурі повсякденності, де грим трапляється у вигляді мейкапу та візажу.

Варто зауважити, що для розуміння теоретико-методичного складника гримувального мистецтва в науковій діяльності ефективним буде включення джерельної бази у сферу дослідницької роботи. За визначенням істориків М. Ковальського та Ю. Святця, «джерельна база – це сукупність (система) джерел різноманітних типів, родів, видів та різновидів, що акумулюють оптимальну інформацію про історичний процес, явище, подію» (Калакура, 2003, с. 86). Відштовхуючись від цього розуміння джерельної бази, пропонуємо таку класифікацію, що враховує нові підходи до розуміння спеціальності.

1. Письмові джерела. Історіографічний аналіз дисципліни, безумовно, враховує роботу з літературою. Письмові джерела можна поділити на такі різновиди: навчальні посібники (технічна література), наукові праці, науково-популярна, довідкова, розважальна, художня та мемуарна література. Огляд літератури в науковому дискурсі, що охоплює технічну, наукову, науково-популярну та довідкову літературу, її аналіз та особливості більш детально розглянуті у попередній статті автора «Огляд літератури з мистецтва гриму в науковому українському дискурсі» (Проскурякова, 2023). Своєю чергою, розважальну літературу, що спрямована на повсякденне розуміння питань, пов'язаних з еталонами краси, варто розглядати як осмислення гриму в культурі повсякденності. Вона знайомить читача зі світом моди, тенденціями та технологіями макіяжу для застосування навичок у повсякденних образах. Під час роботи актора над роллю важливим джерелом роботи з гримом стає першоджерело, тобто п'єса. Таким чином, варто зазначити, що художню літературу доречно розглядати джерелом гримувальних практик. У цьому контексті мемуарна література (рецензії на вистави, щоденники, приватне листування, спогади учасників творчих колективів та інтерв'ю) також стає предметом вивчення та аналізу для подальшої роботи із зовнішнім складником персонажів.

2. Речові артефакти становлять пам'ятки матеріальної культури, що доцільно поділити таким чином: 1) прямі речові артефакти: маски, напівмаски, головні убори, перуки

тощо; 2) предмети побуту, що пов'язані з косметичною продукцією та її використанням; 3) витвори мистецтва – живопис та скульптура. Дослідження речових артефактів особливо важливо для розуміння естетичної функції гримувальних практик та вірогідного відтворення візуальних образів.

3. *Аудіовізуальні* – кіно- фото- та аудіо документи, записи вистав та сценічних дійств, реклама, модні покази, кінострічки тощо. Аудіовізуальні джерела є практично незамінними для роботи з комунікативною функцією мистецтва гриму, де важливо простежити за можливими когнітивними та семіотичними перевагами учасників.

4. *Графічні матеріали* – ескізи та гримувальні схеми як окремий вид реконструкції образів, зміст афіш, кінострічок та творчих заходів. У цьому разі джерелом є не сама афіша як матеріальна річ, а її зміст.

5. *Етнографічні* – пам'ятки, які розповідають про характер і особливості побуту, культури, звичаїв того чи іншого народу. Етнографічні джерела поділяються на письмові, усні та речові. Сюди належить фольклорна традиція: народні пісні, історичні думи, перекази, легенди й міфи, народні прислів'я та приказки, казки, які можуть бути використані для відтворення візуальної характеристики культурних образів та створення конкретних народноестетичних персонажів. Ця категорія ефективна в дослідженнях гримувального мистецтва конкретної народної традиції. Такого роду джерела важливі для розуміння ідентифікаційно-репрезентаційної функції мистецтва гриму, оскільки саме на прикладах окремих етносів можливо простежити неповторні образи, візерунки та колірну палітру, їхній вплив та умови процесів адаптації та асиміляції. Зрештою це може бути ключовим аспектом у контексті аксіологічного та семіотичного розуміння гриму.

6. *Матеріали конкретно-соціологічних досліджень*. Соціальні опитування як джерело розуміння гримувального мистецтва у практиках повсякденності спрямовані на аналіз ролі та значення гримування у сучасному суспільстві, для розуміння функції адаптації гримувального мистецтва в різних культурних контекстах і його впливу на ідентичність та сприйняття індивідів. Отримані матеріали можуть використовуватися задля виявлення впливу візуальних образів на сприйняття та психосоціальний стан глядачів, а також для аналізу ефективності мистецьких виразних засобів у сучасному медіа- та культурному середовищі.

7. *Матеріали конкурсної, фестивальної, виставкової діяльності, майстер-класів тощо*. Дане джерело важливе задля презентації культурних досягнень у науковій сфері, впровадження комунікативних процесів між майстрами та аудиторією, розуміння творчості, яке є відображенням культурно-соціальних процесів світу. Розуміння даних значень виводить розуміння гриму в площину аксіології. Означені заходи створюють взаємодію між митцями та глядачами, що сприяє обміну ідеями, культурними цінностями та технічними знаннями. Мистецькі акції створюють комунікативний простір для обговорення та співпраці. Вони можуть ставати платформою для впровадження нових технологій та методів, що так чи інакше впливає на інші галузі мистецтва та на розвиток креативних промисловостей. Таким чином, оскільки матеріали враховують та диктують модні тенденції, вони служать важливим джерелом для вивчення та аналізу естетичних аспектів візуальних образів. Це дозволяє культурологам і дослідникам зрозуміти, яким чином грим впливає на сприйняття краси та естетичного ставлення до мистецтва.

8. *Інтернет-ресурси та новітні технології*. Окреме місце в сучасному розумінні джерельної бази гриму займають інноваційні технології. Вони охоплюють тематичні сайти (косметичних компаній, будинків моди, гримерів та візажистів тощо), ресурси для пошуку образів (референсів), соціальні мережі та їхні можливості (маски, фільтри, прями ефіри тощо), відеоуроки та онлайн-курси, програми штучного інтелекту, окремі додатки та програми, які переводять гримувальне мистецтво у віртуальний простір (застосунки реконструкції ескізування, сайти з технологією 3D макіяжу тощо). Тим самим означені джерела відкривають нову епоху можливостей створення візуальних образів. Вони не тільки перспективні для розвитку практичного складника гримувального мистецтва, але й видаються особливо важливими в контексті аналізу сучасного стану та перспектив об'єкта дослідження. Таким чином, грим виступає візуальним знаком сучасної епохи, модернізується та змінюється, тим самим доводить значущість візуального компонента в культурі. Ця категорія сприяє розширенню перспектив гриму та значною мірою поглиблює дослідницький ресурс. Новітні технології потребують більш детального вивчення, особливо у сферах, що пов'язані з кіноіндустрією, а також можливими психологічними впливами на візуальні образи,

що відкрили для широкого загалу нові технологічні перспективи.

9. «Культурне тіло» людини та її практична діяльність. Практична діяльність мистецтва гриму – найважливіша частина його буття, його певна спрямованість. Дослідники гримувального мистецтва неодноразово наголошували на схожості гримувального мистецтва та живопису. Але гримери втілюють задуми на тілі гримованої моделі – живому полотні. Це дає підставу розглядати тіло не біологічним явищем, а «культурним тілом». У такому разі тіло людини та її гримувальні практики коректно розцінювати важливим джерелом для дослідження мистецтва гриму. Грим не лише постає як артефакт, а й визнається культурним чинником, який спроможний зорієнтувати свідомість людини на світ культурного оточення. Практична діяльність являє собою створення образу, а нанесення на тіло гриму слід вважати семіотичним актом як різновидом духовної творчості. Означений аспект стосується як архаїчної, так і сучасної культури. Із цим пов'язана запропонована А. Шаркіною «Художньо-концептуальна функція гриму» (Шаркіна, 2021, с. 84), де загримоване тіло доцільно розглядати як арт-об'єкт реалізації художньо-концептуального задуму митця. Таким чином, спостереження та фіксація практичної діяльності та фактичне тіло людини варто розглядати важливим матеріалом джерельної бази гримувального мистецтва.

Отже, джерельна база гримувального мистецтва представлена різноманітними джерелами. Це розмаїття дозволяє розглядати його з різних боків, включаючи історичний аналіз, культурологічне осмислення, вплив на суспільство та індивідуальних глядачів тощо. Аналіз джерельної бази вважається важливим кроком у подальших дослідженнях гримувального мистецтва та сприяє більш глибокому та комплексному розумінню цього виду мистецтва в культурологічному контексті.

Висновки. Джерельна база відіграє надзвичайно важливу роль у вивченні та збереженні культурної спадщини. Вона є невід'ємною частиною процесу дослідження, архівування та передачі культурних цінностей, трансляції традицій. Збір і документування різноманітних джерел, які були викладені вище, не лише дає змогу зберегти унікальний спадок, але й надає можливість майбутнім поколінням краще зрозуміти та оцінити культурні досягнення попередників. Крім того, джерельна база створює основу для подальших наукових досліджень,

що сприяє розвитку культурології та різноманітних галузей мистецтвознавства. Вона виступає ключовим інструментом у збереженні та розширенні розуміння різноманітності особистостей та багатства культурного світу. Культурологічне осмислення гримувального мистецтва дозволить вивчати еволюцію культурних образів у різних контекстах та історичних епохах. Це допоможе осмислити зміни в культурних нормах і естетичних уявленнях, що впливали на використання гриму, дослідити роль гримування у культурній ідентичності та самовираженні різних соціальних груп, окреслити контексти його використання для вираження національної, етнічної або гендерної приналежності, зрозуміти яким чином грим використовується для створення візуальної символіки образів. Отже, джерельна база допомагає культурологам і мистецтвознавцям зрозуміти не лише технічні аспекти гриму, але і його поглиблене значення у соціокультурному контексті, що сприяє більш детальному та всебічному осмисленню мистецтва.

Аналіз джерельної бази гримувального мистецтва демонструє різноманітність та широкий спектр джерел, які можуть використовуватися у дослідницької діяльності. Це свідчить про багатогранність цієї галузі мистецтва та її значення у різних аспектах культури та суспільства. Автором пропонується така класифікація: 1) письмові джерела, 2) речові артефакти, 3) аудіовізуальні матеріали, 4) графічні матеріали, 5) етнографічні джерела, 6) матеріали конкретно-соціологічних досліджень, 7) матеріали конкурсної, фестивальної, виставкової діяльності, майстер-класів, 8) інтернет-ресурси та новітні технології, 9) «культурне тіло» людини та її практична діяльність.

Джерельна база гримувального мистецтва дозволяє розглянути цей феномен у різних аспектах. Із цим можуть бути пов'язані культурологічні розвідки таких спрямувань: 1) інтеркультурний аналіз, що сприятиме кращому розумінню впливу культурних контекстів на означений вид мистецтва, 2) вивчення культурних трансформацій, які здатні відобразити динаміку культурних метаморфоз та їхні віддзеркалення у візуальних образах, 3) з'ясування психосоціальних впливів використання мейкапу різними соціальними групами та їх сприйняття, розкриваючи роль гриму у формуванні ідентичності та самовираженні. Означені можливості джерельної бази можуть бути пов'язані з подальшими науковими розвідками дослідників, що працюють у галузі

культурології, соціології, антропології, та інших науковців, що займаються культурологічними та мистецтвознавчими питаннями. Отже, використання різноманітних джерел дозволить

розширити горизонти дослідження гримувального мистецтва, сприяючи більш глибокому і комплексному розумінню цього явища в гуманітарному полі.

Список використаних джерел:

1. Елдрідж, Л. (2018). Писана краса. Історія макіяжу. ArtHuss StyleBook, 240.
2. Калакура, Я. С., та ін. (2003). Історичне джерелознавство: підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 488.
3. Кравченко, З. (2019). Дослідження елементів африканської естетики художником-гримером для її втілення в театрі та кіно. Вісник Київського національного університету культури й мистецтв, 2 (1), 24–32.
4. Мальярчук, К. (2019) Грим як об'єкт наукової рефлексії, Культура й сучасність: альманах, 1, 283–287.
5. Медведєва, В. (2007). Накопичування матеріалу для гриму як необхідна умова роботи актора над роллю. Культура України, 20, 224–230.
6. Момчилова, А. (2018). Науково-теоретичні засади дослідження гриму в мистецьких практиках. Вісник КНУКіМ. Серія «Мистецтвознавство», 38. 259–268.
7. Проскурякова, О. (2023). Гримувальне мистецтво в українському науковому дискурсі: історіографічний аналіз перспективи культурологічного дослідження. Питання культурології, 42, 256–269. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293793>
8. Шаркіна, А. (2020). Художня структура тематичного жіночого образу з фольклорними мотивами: етапи створення. *Art and design*, 2, 147–157.
9. Шаркіна, А. (2021). *Грим у модних інноваціях XXI століття: художні засоби і технології* [Дисертація кандидата, Київський національний університет культури і мистецтв].

References:

1. Eldridge, L. (2018). Pysana краса. Istoriya makiyazhu [The Written Beauty. A History of Makeup]. ArtHuss StyleBook, 240. [in Ukrainian].
2. Kalakura, Y. S., et al. (2003). Istorychne dzhereloznavstvo: pidruchnyk dlya studentiv istorychnyx special'nostej vyshhyyx navchal'nyx zakladiv [Source Study in History: A Handbook for Students of Historical Specialties in Higher Educational Institutions]. Kyiv: Lybid', 488. [in Ukrainian].
3. Kravchenko, Z. (2019). Doslidzhennya elementiv afrykans'koyi estetyky xudozhnykom-grymerom dlya yiyi vtilennya v teatri ta kino [Research on elements of African aesthetics by a makeup artist for their embodiment in theater and cinema]. Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts, 2 (1), 24–32. [in Ukrainian].
4. Malyarchuk, K. (2019). Grym yak obyekt naukovoyi refleksiyyi [Makeup as an object of scientific reflection]. Culture and Modernity: Al'manac, 1, 283–287. [in Ukrainian].
5. Medvedeva, V. (2007). Nakopychuvannya materialu dlya grymu yak neobxidna umova roboty aktora nad rollyu [Accumulation of material for makeup as a necessary condition for an actor's work on a role]. Culture of Ukraine, 20, 224–230. [in Ukrainian].
6. Momchilova, A. (2018 b). Naukovo-teoretychni zasady doslidzhennya grymu v mystecz'kyx praktykax [Scientific and Theoretical Foundations of Makeup Research in Artistic Practices]. Bulletin of KNUKIM. Series "Art Studies," 38, 259–268. [in Ukrainian].
7. Proskuriakova, O. (2023). Grymuval'ne mystecztvo v ukrayins'komu naukovomu dyskursi: istoriografichnyj analiz i perspektyvy kul'turologichnogo doslidzhennya [Make-up art in the Ukrainian scientific discourse: historiographical analysis and prospects for cultural studies research]. Issues in cultural studies, 42, 256–269. [in Ukrainian].
8. Sharkina, A. (2020 a). Xudozhnya struktura tematychnogo zhinochogo obrazu z fol'klornymy motyvamy: etapy stvorennya [Art structure of the thematic female image according to folklore motives: stages of creation]. Art and design, 2, 147–157. [in Ukrainian].
9. Sharkina, A. (2021). Grym u modnyx innovaciyax XXI stolittya: xudozhni zasoby i texnologiyi [Make-up in fashion innovations of the XXI century: artistic means and technologies]. [Thesis of Candidate of Science, Kyiv National University of Culture and Arts]. [in Ukrainian].